

<https://latoszogblog.hu/aktualis/brit-indiai-nacionalizmus-magyar-gyokerei/>

A brit-indiai nacionalizmus magyar gyökerei

2022. július 24. [Byrappa Ramachandra történész, közgazdász és geopolitikai szakértő](#)

„Mindannak, amit látunk, annak nagyobb részét mások szemén keresztül látjuk.”

[Marc Bloch](#)

Minden csütörtökön délelőtt 11 órakor skót tanárom, [David Horsburgh](#) Shakespeare-drámát tanított nekünk. Minden szót, mondatot és szerkezetet elmagyarázott számunkra. Gyerekként rácsodálkoztam a manipuláció erejére és csak, amikor Oxfordba mentem tanulni, akkor értettem meg, hogy Shakespeare drámaisága hogyan jelenik meg a brit arisztokrácia életében, gondolkodásában és uralkodási módszerében. Megteremti a helyzetet, a szükséges szereplőket, és hagyja, hogy az egész úgy alakuljon, ahogy ő tervezte a maga javára. Elég csak megfigyelni Churchill hozzájárulását a hidegháború kialakulásához, és nemrégiben Boris Johnsonét a mai ukrajnai drámához. Nem volt ez másképp a 18. vagy a 19. századi történelemben sem, a britek a saját érdekeiknek megfelelően voltak képesek nemzetek sorsát alakítani.

A TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

A napóleoni háborúk és különösen az 1853-56-os krími háború után Nagy-Britanniában új geopolitikai tudatosság alakult ki, ami abból indult ki, hogy tengeri fölényük nem lesz elegendő az Eurázsia és Afrika felől érkező új kihívásokkal szemben. A brit elitben felsejlett, hogy Nagy-Britannia katonai erőforrások híján hamarosan közepszerű hatalommá válik. Az egyetlen remény az volt, hogy a (magántulajdonban levő) Kelet-indiai Társaságot felszámolják, és a 19. század második felében India pénzügyi erőforrásait felhasználva a brit katonai bázisokat úgy alakítsák át, hogy a brit gyarmati háborúkat [megvívassák](#). Már az 1848-as forradalmi hullám előtt is nyomás alatt volt a Brit Birodalom, aminek már ekkor megkezdődött az összeomlása. Az Egyesült Államok elvesztése (1776) előkészítette az utat Kanada, Ausztrália, Új-Zéland és Dél-Afrika számára, hogy ugyanerre az útra lépjenek. Otthon a munkásmozgalom erejének növekedése arra kényszerítette a feudális rendszert, hogy költséges és átfogó jóléti államot vezessen be. Az európai nagyhatalmak ligájában való bennmaradás érdekében ragaszkodnia kellett a nem fehér gyarmatok, különösen India feletti uralmuk megőrzéséhez, mégpedig úgy, hogy ez utóbbit helyőrségi állammá alakította át. A katonai költségeket az indiai adófizetőkre [hárították](#). Indiát a brit igényekhez igazították.

AZ INDAI (OSZTRÁK-)MAGYAR MODELL

Egy Shakespeare drámához hasonlóan az „India-tervnek” is szüksége volt egy történelmi előzményre. Erre szolgált az Osztrák–Magyar Monarchia példája, ahol az aprócska Ausztria uralkodott a háborgó nemzetek sokaságán. A britek számára az

1848-as magyar forradalom leverésével Ausztria nem csak a reformmozgalmat verte le, de [újra meg is szilárdította a feudális és arisztokratikus normákat](#). Indiában hasonló folyamatok zajlottak, amikre reagálni kellett. 1855-től kezdve tehát, ami a Kárpát-medencében történt, szorosan összefüggött azzal, ami Indiában történt és néha fordítva.

Deák Ferenc passzív ellenállási modellje inspiráló példát nyújtott a délszias folyamatoknak.

Ahogy 1848-tól kezdve a Brit Birodalom számára is modellt és laboratóriummá vált az Osztrák–Magyar Monarchia. Az osztrák–magyar helyzetet egy shakespeare-i drámának tekintették, amely jól megírható, szükség esetén javítható és adaptálható, és egy teljesen más kontextusban újra lejátszható. A britek követték a mintát, és figyeltek a részletekre. A cél egy olyan rendszer kiépítése volt, ahol a sajátos nacionalizmusok a nagyobb birodalmi uralom mellett sorakoznak fel, azt az elképzelést erőltetve, hogy így kölcsönösen erősíthetik egymást. Írország volt az első, amit [alávetettek a kísérletnek](#): „Ahelyett, hogy ezt az ellentmondást felismerték volna, az ír nacionalisták inkább azt tartották létfontosságúnak, hogy különbséget tegyenek a birodalmi kormányzás alá került nemzetek és a gyarmatosított területek között.” Ez volt a britek első Magyarországon kívüli dualista kísérlete.

A MAGYAR FORRADALOM (1848) ÉS A SZIPOJLÁZADÁS (1857–1858)

A Brit Birodalom szemszögéből nézve a magyar forradalom tanulságai egyértelműek voltak: Ausztria leverte a népfelkelést, és erőfitogtatásával megszilárdította arisztokratikus rendszerét. A britek látták, hogyan verték le a forradalmat Magyarországon, és ugyanezt tették Indiában. Felszámolták a Kelet-indiai Társaságot, átvették annak gazdasági irányítását, hogy egy ceremonális hatalommal [váltsák fel](#). Még az „aradi vértanúk” stílusú mérsárlásokat is újrarájazzottak Delhiben és az észak-indiai tartományi városokban [1], hogy megmutassák a helyi lakosságnak, ki is az úr mostantól a házban. Az üzenet a magyar forradalmárok lemészárlásához hasonló volt: ne merjetez fegyvert fogni ellenünk. Az 1857–1858-as arcszkodás elsősorban a bengáli hadsereg megsemmisítésére irányult. Bengál meggyengítése a Kelet-indiai Társaság indiai hatalmának gerincét roppantotta meg. [Maga a brit parlament is nyíltan vitatta az indiai zendülés valódi okait](#). Az 1861-es kiegyezés egyértelmű nyertesei a peremvidéki mezopotámiaiak (északnyugat-indiaiak) voltak: a nemesség, az úgynevezett harcos népek, a kereskedő kasztok és legfőképpen [a bráhmaanak](#). Egyszóval az összes olyan „kategória”, amelyet a Kelet-indiai Társaság az indiai civilizáció [strukturális ellenségének tekintett](#). A Kelet-indiai Társaság által végrehajtott reformok és közigazgatási gyakorlatok célja az volt, hogy megmentse azt az indiai civilizációt, amely a maga idejében egy gigantikus, jól olajozott gazdasági gépezet volt. [2]

A magyarok által az 1848-as forradalom előtt végrehajtott reformok nagyon hasonlítottak azokhoz, amiket a Kelet-indiai Társaság által kezdeményezett. [A brit parlamenti képviselők ennek teljes mértékben tudatában voltak](#). Indiában a brit arisztokrácia kreálta a forradalmat. A neves brit történész, Thomas R. Metcalf

egyért azzal, hogy a britek által a szipojlázadás okait boncolgató érvek nem mások, mint „(...) az egymásnak ellentmondó vélemények zavarba ejtő sokasága (...). Az 1857-es események már régóta keserű viták tárgyát képezik (...)” [3] Az azonban igaz, hogy az 1857-es, jól megírt „indiai lázadás” hatására az indiai elit a gyarmati rendszer fegyveres megdöntése helyett az intézményes harc irányába mozdult el, hasonlóan a Deák Ferenc által követett stratégiához. Az elképzelés szerint az indiai civilizáció kulturális és gazdasági megújításával kell legyőzni a briteket, ami elvezet a függetlenséghez. Ezt a folyamatot akarták megállítani. A terv az volt, hogy Deák Ferenc passzív ellenállási doktrínáját fordítsák a hiteles indiai reformmozgalom ellen. Gandhi passzív ellenállásának középpontjában a brit érdekek és uralom védelme állt Indiában. Így egy nemes doktrínát egy civilizáció elnyomására irányuló bűnös stratégiává alakították át.

A „DEÁK FERENC-MODELL” ÉS ANNAK TORZÍTÁSA

A passzív ellenállás számos vallási és világi hagyományban létezett. A 19. századtól kezdve ez a progresszív hagyomány és doktrína finomodott és teljesedett ki a harc módszerként. A nagy magyar államférfi, Deák Ferenc passzív ellenállást hirdetett az osztrák zsarnoksággal szemben Magyarországon. [4] Henry David Thoreau ugyanezt próbálta népszerűsíteni az amerikai kontinensen. Joseph Chamberlin, Arthur Balfour kormányának liberális gyarmatügyi minisztere hallgatólagosan támogatta a passzív ellenállás mozgalmát. Jól ismerte a passzív ellenállást, azt a dinamikáját, ami a társadalmi reformok felé vezető puha módszernek bizonyult. Deák és Chamberlin egyaránt a liberális hagyományból érkezett, de Deák sokkal több volt, nemes, ügyvéd, a politikai ellenzék félelmetes szervezője, és olyan ember, aki mindennél jobban szerette népét és hazáját. A britek egy saját Deákot akartak, de az ő hazafisága nélkül. Indiában voltak nagyszerű ügyvédek és politikai szervezetek, de ezeket a bengáliak irányították. Nagy-Britannia azt akarta, hogy a leendő indiai Deák Északnyugat-Indiából (peremvidéki mezopotámiaiak) származzon. A britek mindent úgy akartak megrendezni, mint egy színdarabban.

A birodalmi közszolgálat egyik magas rangú tagja, Allan Octavian Hume 1885-ben létrehozta az Indiai Nemzeti Kongresszust. Ennek a politikai mozgalomnak az volt a célja, hogy a Brit Indiai Birodalmat megszilárdítsa és a birodalmi kötelékeket megerősítse. A kísérlet szálnalmasan megbukott. Mindannyian "elismert" brit arisztokraták voltak, akik számára a nép szolgálata furcsa, új gondolat volt. Figyelemre méltó, hogy a kongresszusi rendszert a bombayi kormányzásban alapították meg, miközben a brit hatalom székhelye Kalkuttában volt. Lord Hardinge alkirály ötlete ugyanezen a logikán alapulva az volt, hogy [a birodalmi kormányt költöztessék Újdelhibe](#). Nem csoda, hogy Chamberlain, mint gyarmatügyi miniszter és Hardinge arra törekedett, hogy India nyugati partjainál, távol a problémás Bengáliától teremtsen új indiai elitet. Ahogy a *The Times* írta: „A forradalmi bűnözés mérge Bengálban a legnyilvánvalóbb”. [5] A Liberális Párt (Nagy-Britannia) még azt is elérte, hogy az indiai kereskedelmi közösség (Bombay) néhány tagját is beválasztották a Westminsterben lévő brit parlamentbe, biztonságos angliai választókerületeket adva nekik. De ez az út ahhoz, hogy Indiát folyamatosan és egyenletesen „parlamentivé” konszolidálják, túl lassú volt. Az 1880-as években a

nemzetközi és a birodalmak közötti érintkezés szintjén az indiai „nem demokratikus rendszer” volt a fő akadály a „birodalmi föderáció” létrehozására irányuló kísérleteknek. A britek kialakítottak ugyan az elitből egy politikai struktúrát, ez volt az Indiai Nemzeti Kongresszus, de az indiai nemességnek ez a csoportja képtelen volt a széles választói bázist megszólítani. A Deák-modell ezért működőképesebb alternatívát ígért.

A polgári engedetlenség és a passzív ellenállás gyökerei a magyarokhoz vezetnek. 1861. október 10-én hirdették ki az 1861. évi Government of India Act-t. Az indiai koronauralom kezdetének előestéjén, 1861. október 10-én jelent meg a *The Times*-ban az a nyílt levél, amelyben Smith O'Brien magyarországi látogatásáról beszél. Az ír ellenállási mozgalom egykori tagja a következőket írja: „Meglepetésemre a szellemi kultúra olyan mértékét fedeztem fel, amelyet Európa egyetlen részén sem lehet felülmúlni.” Majd folytatja a magyar szemléletmód leleményességének leírásával, amely arra támaszkodik: „céljaik eléréséhez inkább a passzív ellenállásra, mint a fegyveres felkelésre támaszkodnak”. [6] 1859-ben a magyar lakosság „passzív ellenállásáról” jelentek meg beszámolók. [7] Az 1860-as évek és 1906 között az angol újságok rendszeresen említik a passzív ellenállást, egyedülálló módon a Magyar Királyság és a különböző közép- és kelet-európai nemzeti kisebbségek kapcsán, illetve politikai doktrínaként.

Deák Ferenc példája, mint a passzív ellenállás archetipikus vezetője (modellje) nagyon fontos. A passzív ellenállás nem fegyveres konfliktusról szól, hanem arról, hogy az igazságtalan törvényeket addig hajlítjuk, amíg azok meg nem törnek. A harc a jogi és közigazgatási eljárások színterén zajlik, azzal a céllal, hogy a rendszert megfojtsák; eltömítsék és hagyják szétesni. Deák Ferenc tehát jogi képzettségével és hosszú tapasztalatával mestere volt az eljárások manipulálásának. Ami azonban még ennél is fontosabb, hogy mindez egy születőben lévő demokratikus rendszerben zajlott. A „Deák-modell” annyira népszerűnek számított, hogy a britek egyenesen arról beszélnek, hogy „divatként” terjedt el a cseh, a román és a szerb területeken is. 1892-ben a románok a „passzív ellenállás” aktusaként [8] megtagadták, hogy képviselőket küldjenek a budapesti parlamentbe. Egy 1881-es cikk arról szólt, hogy a Balkánon is gyökeret eresztett Deák módszere. [9] 1905-ben a brit újságok a magyarországi „passzív ellenállásról” írtak, ami az adófizetést és a hadseregbe való bevonulást érintette. [10] Az egyik újság Széll Kálmán 1904-es obstrukcióval szembeni passzív ellenállását idézve úgy beszélt erről a módszerről, mint az élet minden területét lefedő jelenségről, amely mélyen gyökerezik a politikai küzdelem magyar hagyományaiban. [11] 1907 októberében, az osztrák–magyarországi államvasúti munkások is „passzív ellenállásnak” nevezték sztrájkjukat. [12] Ettől az időponttól kezdve a brit újságokban rejtélyes okokból hirtelen megszűnik a hivatalos hivatkozás Magyarországra vagy Deák Ferencre. Innentől kezdve kizárólag Gandhi neve kapcsolódik a passzív ellenálláshoz, mint doktrínához. 1956. november 19-én, Magyarország szovjet vezetésű megszállása alkalmából Nehru elismerte és dicsérte a „budapesti lakosságnak” [13] a „passzív ellenállás” melletti kitartását, anélkül, hogy valószínűleg tudta volna, hogy a polgári engedetlenség és a passzív ellenállás elveinek igazi szerzői a magyarok voltak, és nem az ő szeretett „Bapuja”. [14]

Fontos megállapítani, hogy az Indiai Nemzeti Kongresszus, Gandhi és a passzív ellenállás meggyötört változata úgy tűnik, hogy ugyanabból a brit liberális párti műhelyből származik, amely nagy előnyöket látott a puha imperializmusban és a kormányzás puha módszerében, elkerülve, sőt szükségtelenné téve a drága háborúkat és katonai beavatkozásokat. A gladstoni hagyomány szerint ez a politikai iskola irtózik az erőszaktól. Hatalmas ellenszenvvel viseltetnek a kemény imperializmus és a nagyvárosi hóbort iránt. Mindenekelőtt a meglepetésektől irtóznak. Fő céljuk a békés fejlődés – a kereskedelem és az ipar – előmozdítása volt. Nagyon tartottak azonban két már korán felismert veszélytől: a bengáli militáns radikalizmustól és az angol konzervatív faji rasszizmustól, amely a brutális kizsákmányolásban látták a megoldást. Például Winston Churchill és eszmetársai, akik valódi veszélyt jelentettek a birodalomra. Az 1880-as évektől kezdődően ezeknek a liberális eliteknek lehetőségük nyílt a változtatásra, mert Nyugat-India (Bombay Presidency) kereskedői érdekeltségei hasonló félelmeket tápláltak. Zsigeri gyűlöletet éreztek a bengáliak arrogáns és brutális viselkedésével szemben. E kereskedők többsége már a Liberális Párthoz csatlakozott. Az olyan „ragyogó” és „lángoló” személyiségeket, mint Gandhi és Nehru, angol oktatásban „részesítették”, és arra kérték őket, hogy készüljenek fel a politikai szerepvállalásra. A „politikai India” műhelyének vezetői olyan idősebb és tapasztalt emberek voltak, mint Gokhale, India mérsékelt reformere, Sir Mancherjee Bhownagree parlamenti képviselő, Sir William Wedderburn, a birodalmi adminisztráció magas rangú tagja és az Indiai Nemzeti Kongresszus társalapítója (1885); Lord Crewe, az indiai államtitkár; Morley vikomt, a korábban reformpárti indiai államtitkár és Hardinge alkirály. Mindannyian régi barátok voltak. Minden bizonnyal Sir William Wedderburn lett a Brit Indiai Birodalom puha projektjének központi figurája és fő tervezője. [15]

Röviden, a britek tehát a „dualizmus” kolonialista változatát próbálták megvalósítani Brit Indiában. Erre dolgozták ki az 1920-as években azt az árnyékkoncepciót, amelyet „Dyarchy”-nak neveztek el. Amikor ez nem sikerült, akkor, ahogy a Kárpát-medencét szétdarabolták az 1920-as trianoni békediktátummal, ugyanúgy 1947-ben Dél-Ázsiát is feldarabolták. Mindkét esetben fontos kihangsúlyozni, milyen meghatározó szerepet töltött be mindkettőben [a Brit Királyi Földrajzi Társaság. Szerepe a Magyar Királyság területi integritásának lemeszárlásában](#) ugyanolyan döntőnek bizonyult, mint India felosztásában.

Összefoglalva, Gandhi (és brit támogatói) leleménye nem abban rejlik, hogy tovább erősítette Deák Ferenc és John Clifford jól bevált hagyományát, hanem abban, ahogy az ellenkezőjét tette. Ahelyett, hogy meg akarta volna fojtani a britek Indiai Birodalmát, inkább az ellenállás tompításán, az ellene való lázadás megfojtásán fáradozott. Minden lehetséges területen: politikai, gazdasági és társadalmi téren is ugyanazt a módszert alkalmazta. Úgy tűnik, Gandhi erőszakmentességről alkotott felfogása megfelelt a kasztrendszernek, és a konfuciánus rendszernek, amelyből szintén inspirálódott. Ezért aztán az erőszak csökkent, az imádat és a tisztelet nőtt és felfelé, pontosabban felé áramlott. Ebben az aritmetikában az uralkodó elit iránti együttérzés kényszerré válik. Így lesz belőle sarlatánság, amely ellopja és megsemmisíti a passzív ellenállás egyetemességét és jelentőségét. Ezért a helyzetért

nem Gandhi hibáztatható, hanem azok a gyarmattartók, akik felhasználták Gandhit és eltérítették a passzív ellenállást eredeti céljaitól.

Egy 1919. április 12-én Santiniketanból írt levelében Rabindranath Tagore a következőket írja:

„A passzív ellenállás olyan erő, amely önmagában nem feltétlenül erkölcsös; az igazság ellen éppúgy lehet használni, mint az igazság mellett.” [16]

Jegyzetek:

[1] Mark Condos (2022) The Ajnala Massacre of 1857 and the Politics of Colonial Violence and Commemoration in Contemporary India, *Journal of Genocide Research*, DOI: [10.1080/14623528.2021.2022271](https://doi.org/10.1080/14623528.2021.2022271)

[2] Metcalf, T. R. (1964). *The aftermath of revolt : India, 1857-1870*. Princeton, N.J. : Princeton University Press. P. 7.

[3] Metcalf, T. R. (1964). *The aftermath of revolt : India, 1857-1870*. Princeton, N.J. : Princeton University Press. p. 46.

[4] Thoreau H. D. (1910): *Walden*, Thomas Y. Crowell & Co., New York.

[5] The Times (1914c): Indian Affairs- Lord Hardinge's Success, *The Times*, London, május 25., p. 16.

[6] The Times (1861): Smith O'Brien on the affairs of Hungary, *The Times*, London, október 10., p. 10.

[7] The Times (1859): Austria and Hungary, *The Times*, London, szeptember 17., p. 7.

[8] The Times (1892): Particularism in Austria-Hungary, *The Times*, London, május 31., p. 5.

[9] The Times (1881): Austria-Hungary, *The Times*, London, november 19., p. 5.

[10] The Times (1905): The Crisis in Hungary, *The Times*, London, augusztus 29., p. 3.

[11] The Times (1904): The situation in Hungary, *The Times*, London, november 26., p. 7.

[12] The Times (1907): Austria-Hungary – The Commercial Treaty Negotiations, *The Times*, London, október 3., p. 3.

[13] The Times (1956): Mr. Nehru Changes Tone on Hungary, *The Times*, London, november 20., p. 8.

[14] Gandhi Nehru által adott beceneve, jelentése: apa

[15] The Times (1908): The British Indians in the Transvaal, *The Times*, London, január 29., p. 14.

[16] Gandhi, M., Tagore, R., & Bhattacharya, S. (1997). *The Mahatma and the poet: Letters and debates between Gandhi and Tagore, 1915-1941*. National Book Trust, India, p. 55.